

دانشگاه اصفهان

دانشکده اهل بیت علیهم السلام

گروه فرهنگ و تمدن اسلامی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی علوم حدیث گرایش اقتصاد اسلامی

تحلیل مفهوم پول و ربا در اقتصاد اسلامی (مطالعه تطبیقی آراء اندیشمندان اسلامی)

استاد راهنما:

دکتر رحیم دلالی اصفهانی

استاد مشاور:

حجت الله عبدالملکی

پژوهشگر:

سمیه غلامی پور

بهمن ماه 1392

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر دست آوردهای مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از پژوهش موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه اصفهان است. دانشجو موظف به رعایت آئین نامه و منشور اخلاق در پژوهش برای ارائه و یا چاپ مطالب مستخرج از پایان نامه خود می باشد.

دانشگاه اصفهان

دانشکده اهل البیت علیهم السلام

گروه فرهنگ و تمدن اسلامی

**پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم حدیث گرایش اقتصاد
اسلامی خانم سمیه غلامی پور
عنوان پایان نامه**

**تحلیل مفهوم پول و ربا در اقتصاد اسلامی (مطالعه تطبیقی آراء اندیشمندان
اسلامی)**

در تاریخ 30/11/1392 توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه خوب به تصویب نهایی رسید.

- 1- استاد راهنمای پایان نامه دکتر رحیم دلالی اصفهانی با مرتبه علمی دانشیار امضاء
- 2- استاد مشاور پایان نامه دکتر حجت الله عبدالملکی با مرتبه علمی استادیار امضاء
- 3- استاد داور داخل گروه دکتر مهدی طغیانی با مرتبه علمی استادیار امضاء
- 4- استاد داور خارج گروه دکتر محمدرضا حیدری با مرتبه علمی استادیار امضاء

امضای مدیر گروه

« من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق »

سپاس و ستایش خدای را که آثار قدرت او در همه جهان روشن است و انوار لطف و سخاوت او بر همگان در حال باریدن است. او که درهای علم را بر ما گشود و عمری و فرصتی عطا نمود تا از آن استفاده نمائیم. و سلام و درود به روان پاک امامان معصوم، انبیاء، اولیاء و خاصان درگاه حق تعالی.

نمی توانم معنایی شایسته تقدیر و تشکر بیابم و سپاس خود را در وصف خانواده گرانقدر و استادان بزرگوار آشکار نمایم، که هر چه گویم و نویسم، باز هم کم گفته ام. اما به رسم ادب شایسته است از پدرم، مادرم و دو برادرم که همچون کوه باصلابت و استوار و همچون آب چشمه ها زلال هستند، تشکر نمایم. همان هایی که از خواسته هایشان گذشتند، سختی ها را به جان و دل خریدند و خودشان را سپر بلای مشکلات و نابسامانی ها کردند تا من به جایگاهی که اکنون در آن ایستاده ام، برسم. تشکر می کنم از همسرم که همچون باران لطیف و مهربان و امیدبخش زندگی ام است. همچنین از خانواده بزرگوار ایشان که در این دوران به بنده در حصول این امر کمک کردن. تشکر از تلاش های مداوم و کوشش های فراوان در اشاعه تعلیم و تربیت و توسعه علم و دانش به همراه سعه صدر و حسن خلق و فروتنی جناب آقای دکتر رحیم دلالی اصفهانی به عنوان استاد راهنمای اینجانب و جناب آقای دکتر حجت الله عبدالملکی به عنوان استاد مشاور این کار، همچنین از اساتید بزرگوار داور، جناب آقای دکتر محمدرضا حیدری و دکتر مهدی طغیانی که با نکته سنجی های دقیق شان در پیشبرد این تحقیق کمک بسیاری کردند و قبول زحمت نمودند. تشکر از رئیس دانشکده اهل البیت (ع) جناب آقای دکتر امیرحسین بانکی پورفرد و جناب آقای دکتر مهدی طغیانی معاونت پژوهشی و مدیر گروه فرهنگ و تمدن اسلامی دانشکده و کلیه کارمندان دانشکده، به خصوص جناب آقای سید محسن صدری مسؤل دفتر دانشکده به خاطر همکاری های دلسوزانه و بی دریغ شان جهت تحصیل و پیشبرد این پایان نامه در طول این دوران.

و با تشکر صمیمانه از تمامی عزیزانی که به نوعی مرا در رسیدن به اهدافم و همچنین به اتمام رساندن این کار یاری نمودند.

خدایا؛ حسن عاقبت، سلامتی و سعادت را برای همه این بزرگواران مقدر نما و توفیق خدمتی سرشار از شور و نشاط به همراه علم و دانش و حکمت جهت رشد و شکوفایی جامعه عنایت بفرما.

تقدیم به ساحت مقدس حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف؛

و تمامی عالمان، بزرگان و آزادمردانی که نیک می اندیشند و جان و مال خود را در کسب رضای الهی و پیشرفت و سعادت جامعه فدا نموده و می نمایند.

چکیده: پول نقش مهمی در اقتصاد و معاملات کشورها ایفا می کند و یکی از موضوعات بحث برانگیز به شمار می رود. همچنین مباحث نزدیک به آن یعنی بهره و ربا، حائز اهمیت فراوان می باشند و فهم صحیح آن ها در راستای اهداف ارزشی جوامع سودمند واقع می گردد. این پدیده مهم دارای سیر تاریخی، همچون سایر پدیده ها می باشد و در این دوران تعاریف و وظایف مختلفی را به آن اختصاص داده اند. کارکرد آن هم در طول این زمان ها تغییر کرده و مکاتب مختلف به بررسی آن ها پرداخته اند. زمانی که صحبت از پول اسلامی می شود بحث حذف ربا از آن جامعه به میان می آید، که ربا خود شامل دو دسته معاملی و قرضی می باشد. این مهم در متن صریح قرآن و روایات منع شده است و از منظر عقل و اجماع نیز مورد نکوهش می باشد. مالیت داشتن یا نداشتن اسکناس های رایج و همچنین مثلی و قیمی بودن آن ها، در حل این موضوع کمک فراوانی می کند. هدف از پژوهش حاضر تحلیل مفهوم پول و ربا در اقتصاد اسلامی و مطالعه تطبیقی آراء اندیشمندان اسلامی می باشد. همچنین به دنبال ارائه تعریفی منتخب از این دو پدیده از منظر اسلامی بوده و به تحلیل نظریات اندیشمندان در این زمینه پرداخته می شود. برای حصول این اهداف از سه روش توصیفی-تحلیلی، تحلیل محتوا و مطالعه تطبیقی استفاده گردیده است. با استفاده از این روش ها به جمع آوری مدارک و منابع علمی و پژوهشی مورد نیاز پرداخته و پس از تحلیل محتوای آنها به مقایسه تطبیقی پرداخته و نظر منتخب ارائه گردیده است. همچنین اختلاف نظرانی که در این بین وجود دارد مورد واکاوی قرار گرفته است. نتایج حاصل از این تحقیق به این صورت می باشد که: پول های امروزی (اسکناس های رایج) مشروع می باشند و مال مثلی به شمار می آیند. در بحث بهره به این نتیجه رسیده که بهره مشروع نمی باشد و در معاملات استفاده از آن صحیح نیست. همچنین جبران کاهش ارزش پول لازم نمی باشد و از مصادیق ربا می باشد. در بخش ربا، به مصداق داشتن استثنائات ربا رسیده و جایز نبودن حیل عنوان گردیده و تطابق ربا و بهره بررسی شده و به این نتیجه رسیده که بهره و ربا بر هم منطبق هستند و این لفظ است که تغییر کرده است. در پایان هم پس از بررسی ادله موافقان و مخالفان و دیدگاه های مشروط به مبنای این اختلافات پرداخته شده و مشخص گردیده که معمولاً موافقان به صحت قراردادهای صوری و حجیت الگوی اقتصاد متعارف اعتقاد دارند و مخالفان اغلب به لحاظ موضوع شناسی آن ها را از مصادیق ربا می دانند و قائل به محدودیت عمل و عدم آزادی برای انسان هستند.

کلمات کلیدی: پول، ربا، بهره، کالای مثلی، کالای قیمی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول : کلیات
1-1.....	1-1. مقدمه
2.....	2-1. طرح مسأله و سؤالات تحقیق
3.....	3-1. اهمیت مسأله
4.....	4-1. اهداف تحقیق
4.....	5-1. روش تحقیق
5.....	6-1. پیشینه تحقیق
10.....	7-1. مفاهیم کلیدی
	فصل دوم : ادبیات نظری موضوع
11.....	1-2. مقدمه
12.....	2-2. بخش اول: مفهوم و ماهیت پول در ادبیات اقتصاد متعارف
12.....	1-2-2. سیر تحول تاریخی پول
22	2-2-2. تعریف پول
25	3-2-2. وظایف پول
26	4-2-2. ماهیت پول
28	5-2-2. کارکردهای پول
29	1-5-2-2. دوره قبل از قرون وسطی
30	2-5-2-2. قرون وسطی
30	3-5-2-2. مرکانتیلیست ها (یا سوداگری)
32	4-5-2-2. فیزیوکراتها (طبیعیون)
32	5-5-2-2. کلاسیک ها از آدام اسمیت

صفحه	عنوان
35	6-5-2-2. نئوکلاسیک ها (نهائینون)
36	7-5-2-2. کینزین ها
37	8-5-2-2. مکاتب هترودکس
40.....	3-2. مفهوم و ماهیت بهره در اقتصاد متعارف
40	1-3-2. تاریخچه بحث بهره
41	1-1-3-2. دوره قبل از قرون وسطی
41	2-1-3-2. قرون وسطی
42	3-1-3-2. مرکانتیلیست ها (یا سوداگری)
42	4-1-3-2. فیزیوکراتها (طبیعیون)
43	5-1-3-2. کلاسیک ها از آدام اسمیت
45	6-1-3-2. نئوکلاسیک ها (نهائینون)
46	7-1-3-2. کینزین ها
48	8-1-3-2. مکاتب هترودکس
50	2-3-2. مفهوم و تعریف بهره
51.	3-3-2. انواع بهره
52.....	4-2. بخش دوم: گستره نظریات اندیشمندان اسلامی درباره پول
52	1-4-2. مفهوم و ماهیت پول در اقتصاد اسلامی: آراء اندیشمندان اسلامی
52	1-1-4-2. تعریف پول
55	2-1-4-2. وظایف پول
56.....	2-4-2. ماهیت پول
58	1-2-4-2. تعریف مال
60	2-2-4-2. تعریف انواع مال (مثلی و قیمی)

صفحه	عنوان
61.....	2-4-3. مالیت اسکناں های رایج.....
64.....	2-5. مفهوم و ماهیت ربا در اقتصاد اسلامی: آراء اندیشمندان اسلامی
64	2-5-1. سیر تاریخی ربا و وضعیت آن در ملل مختلف مسلمان
65	2-5-2. تعریف ربا
67	2-5-3. انواع ربا
69	2-5-3-1. ربا در قرآن
75	2-5-3-2. ربا در روایات
77	2-5-3-3. ربا از منظر عقل
79	2-5-3-4. ربا از منظر اجماع
	فصل سوم : روش شناسی تحقیق
80.....	3-1.مقدمه
81.....	3-2. تحقیقات توصیفی
81	3-2-1. تحقیقات توصیفی محض
81.....	3-2-2. تحقیقات توصیفی- تحلیلی.....
	3-3. تحقیق توصیفی تحلیل محتوا
	Error! Bookmark not defined.
	3-3-1. تعریف تحلیل محتوا
	Error! Bookmark not defined.
	3-3-2. کاربردهای تحلیل محتوا
	Error! Bookmark not defined.
	3-3-3.مراحل تحلیل محتوا
	Error! Bookmark not defined.
	3-3-4. ویژگی های تحلیل محتوا
	Error! Bookmark not defined.

5-3-3 نتیجه

Error! Bookmark not defined.

4-3 روش مطالعه تطبیقی..... Error! Bookmark not defined.

1-4-3. پیشینه مطالعات تطبیقی

Error! Bookmark not defined.

صفحه

عنوان

2-4-3. چستی مطالعه تطبیقی

Error! Bookmark not defined.

3-4-3. دامنه تطبیق

Error! Bookmark not defined.

4-4-3. فرآیند مطالعه تطبیقی

Error! Bookmark not defined.

5-4-3. فواید و دستاوردهای مطالعات تطبیقی

Error! Bookmark not defined.

فصل چهارم : یافته های تحقیق (بررسی اختلاف نظر ها)

1-4. مقدمه..... Error! Bookmark not defined.

2-4. دیدگاه های مختلف در مورد پول کنونی (اسکناس های رایج)..... Error! Bookmark not defined.

1-2-4. موافقین مشروعیت پول کنونی

Error! Bookmark not defined.

2-2-4. مخالفین مشروعیت پول کنونی

Error! Bookmark not defined.

3-2-4. موافقین مشروط پول کنونی

Error! Bookmark not defined.

3-4. دیدگاه های مختلف در صحت بهره Error! Bookmark not defined.

1-3-4. نظریات موافقین صحت بهره و دلایلشان

Error! Bookmark not defined.

2-3-4 . نظریات مخالفین صحت بهره و دلاییشان

Error! Bookmark not defined.

3-3-4 . نظریات مشروط صحت بهره Error!

Bookmark not defined.

4-4 . وجوه اختلاف نظر در ماهیت پول Error! Bookmark not defined.

Error!

1-4-4 . نظریات موافقین مثلی بودن پول

Bookmark not defined.

Error!

2-4-4 . نظریات موافقین قیمی بودن پول

Bookmark not defined.

3-4-4 . نظریات مشروط Error!

Bookmark not defined.

5-4 دیدگاه های مختلف در جبران کاهش ارزش پول Error! Bookmark not defined.

1-5-4 . موافقین جبران کاهش ارزش پول و دلاییشان Error!

Bookmark not defined.

Error!

2-5-4 . مخالفین جبران کاهش ارزش پول و دلاییشان

Bookmark not defined.

3-5-4 . نظریات مشروط Error!

Bookmark not defined.

6-4 نظرات و ادله تحریم ربا Error! Bookmark not defined.

Error!

1-6-4 . نظریات و ادله موافقین تحریم ربا

Bookmark not defined.

Error!

2-6-4 . نظریات و ادله مخالفین تحریم ربا

Bookmark not defined.

Error!

3-6-4 . اختلاف نظرها در حیل و استثنائات ربا

Bookmark not defined.

1-3-6-4 . استثنائات

Error! Bookmark not defined.

4-6-3-1. موافقین استثنائات ربا و دلاییشان

Error! Bookmark not defined.

4-6-3-2. مخالفین استثنائات ربا و دلاییشان

Error! Bookmark not defined.

4-6-3-2. حیل (راه های فرار از ربا)

Error! Bookmark not defined.

4-6-3-1. تعریف حیل

Error! Bookmark not defined.

4-6-3-2. انواع حیل

Error! Bookmark not defined.

4-6-3-3. موافقین و مخالفین حیل و استدلالات آنها

Error! Bookmark not defined.

4-6-3-1. مخالفین حیل و استدلالات آنها

Error! Bookmark not defined.

4-6-3-2. موافقین حیل و استدلالات آنها

Error! Bookmark not defined.

4-7. تطبیق مفاهیم ربا (در اقتصاد اسلامی) با بهره (در اقتصاد متعارف): اختلاف نظرها **Error! Bookmark not defined.**

4-7-1. موافقین تطابق ربا با بهره و دلاییشان **Error!**

Bookmark not defined.

4-7-2. مخالفین تطابق ربا با بهره و دلاییشان **Error!**.....

Bookmark not defined.

4-7-3. موافقین مشروط تطابق ربا با بهره و دلاییشان **Error!**.....

Bookmark not defined.

4-8. بررسی مبنای اختلاف نظرها در حوزه پول، ربا و بهره..... **Error! Bookmark not defined.**

4-8-1. مبنای اختلاف نظرات درباره تحلیل مفهوم پول، بهره و ربا.....132

فصل پنجم: جمع بندی و نتیجه گیری

5-1. جمع بندی تحقیق..... **Error! Bookmark not defined.**

2-5. نتایج و یافته های تحقیق **Error! Bookmark not defined.**

صفحه

عنوان

3-5. پیشنهادات تحقیق **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined. منابع و مأخذ: فارسی و عربی

Error! Bookmark not defined. منابع لاتین

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
12.....	شکل 2-1. فواید مبادله.....
13.....	شکل 2-2. شرایط کالای واسطه ای.....
14.....	شکل 2-3. مشکلات مبادله پایاپای.....
15.....	شکل 2-4. محاسن و ویژگی های برجسته شدن طلا.....
16.....	شکل 2-5. معایب طلا و نقره.....
17.....	شکل 2-6. انواع پول اعتباری.....
18.....	شکل 2-7. اسامی مختلف پول تحریری.....
20.....	شکل 2-8. برخی از ابزارهای مبادلات الکترونیکی و پول های الکترونیکی.....
21.....	شکل 2-9. تحول پول در ادوار مختلف تاریخی.....
21.....	شکل 2-10. تقسیم بندی پول کالایی.....
22.....	شکل 2-11. تقسیم بندی انواع پول از منظر مطلوبیت.....
26.....	شکل 2-12. وظایف و آثار وجود پول در اقتصاد.....
29.....	شکل 2-13. کارکردهای پول.....
43.....	شکل 2-14. رابطه نرخ بهره با پس انداز.....
44.....	شکل 2-15. رابطه نرخ بهره با تقاضای پول برای سرمایه گذاری.....
45.....	شکل 2-16. رابطه نرخ بهره با سود.....

شکل 2-17. رابطه بهره و نگه داری پول به صورت نقد.....	47
عنوان	صفحه
شکل 2-18. مکاتب اقتصادی از منظر زمانی.....	50
شکل 2-19. انواع ربا.....	69
شکل 2-20. آیات مربوط به ربا در قرآن کریم.....	75
شکل 3-1. تقسیم بندی کاربردهای تحلیل محتوا.....	84
شکل 3-2. روش های تحقیق استفاده شده در این پژوهش.....	91
شکل 4-1. استثنائات ربا.....	116
شکل 5-1. ویژگی های پول مطلوب.....	138

فهرست جدول ها

عنوان	صفحه
جدول 2-1. کارکردهای پول در نظر مکاتب مختلف.....	29
جدول 2-2. تفاوت بین پول های جدید و قدیم.....	57
جدول 2-3. مال بودن اسکناس.....	64
جدول 4-1. اختلاف نظر در مشروعیت پول متعارف.....	93
جدول 4-2. دیدگاه های مختلف در صحت بهره.....	104
جدول 4-3. دیدگاه های مختلف در ماهیت پول.....	107
جدول 4-4. دیدگاه های مختلف در جبران کاهش ارزش پول.....	112
جدول 4-5. نظریات درباره حیل.....	121
جدول 4-6. تطبیق مفاهیم ربا و بهره.....	123
جدول 4-7. بررسی اختلاف نظرات در حیثه پول، ربا و بهره.....	125

فصل اول : کلیات

1-1. مقدمه

عوامل متعددی در اقتصاد جوامع مختلف تاثیرگذار است. یکی از این عوامل پول می باشد که نقش مهمی را در معاملات و مبادلات اقتصادی، فعالیت های مختلف تجاری و تولیدی ایفا می کند. شناخت ماهیت صحیح پول در بقیه موضوعات اقتصادی مهم می باشد. از جمله ویژگی های بارز پول؛ ذخیره ارزش بودن آن، وسیله مبادله بودن و ... است، که درباره هر یک از ویژگی ها و کارکردهای پول و حتی تعریف پول نظرات مختلفی از سوی صاحب نظران مطرح شده است. البته لازم به ذکر است که این نظرات در اقتصاد متعارف و اسلامی متعدد است و با هم تفاوت دارد.

بنابراین، دستیابی به درک عمیق و شناخت درست درباره ارزش و چیستی و حقیقت پول، آگاهی کافی درباره ربا و انواع حیل ربا از ضروریات هر جامعه ای می باشد.

پژوهش حاضر، در پنج فصل ارائه می شود. بطور خلاصه می توان گفت: در فصل اول؛ کلیات تحقیق بیان شده است، در فصل دوم؛ به مفهوم پول و بهره در اقتصاد متعارف در بخش اول و به مفهوم پول و ربا در اقتصاد اسلامی در بخش دوم پرداخته شده است. فصل سوم، شامل تشریح روش شناسی تحقیق می باشد. در فصل چهارم: اختلاف نظرها درباره مفاهیم پول و ربا و بهره بررسی شده و یک تحلیل تطبیقی براساس آراء اندیشمندان اسلامی انجام می شود. در نهایت مبنای این اختلاف نظرات تبیین می شود. فصل پایانی نیز شامل جمع بندی و نتایج حاصله می باشد.

این فصل در شش قسمت مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش اول به طرح مسأله و سؤالات این تحقیق پرداخته، در بخش دوم به اهمیت مسأله پرداخته، در بخش سوم اهداف را بیان کرده، در بخش چهارم روش این تحقیق را آورده، در بخش پنجم پیشینه را بررسی کرده و در بخش پایانی مفاهیم کلیدی آن را آورده.

1-2. طرح مسأله و سؤالات تحقیق

در اقتصاد کشورهای امروزی پول دارای ارزش زیادی است و در همه معاملات پول نقش مهمی را ایفا می کند، بنابراین، ضرورت دارد که تعریف درستی از آن ارائه شود. برای پول تعاریف مختلفی ارائه شده است و با توجه به هر تعریف می توان به یک مدل اقتصادی رسید، اگر برای پول به خودی خود ارزش قائل بشوند و آن را کالا بدانند، در نتیجه بهایی برای آن در نظر می گیرند و این ضرورت را در اقتصاد احساس می کنند که بدون وجود بهره نمی توانند کشورهایشان را اداره کنند، اما اگر پول را فقط وسیله مبادله بدانند و برای آن ارزشی به صرف پول بودن قائل نشوند، در نتیجه دریافت مازاد بر پول را قبول نمی کنند و ربا را رد می کنند و اعتقاد به برپایی اقتصاد سالم بدون وجود ربا خواهند داشت، در نتیجه به این حقیقت می رسند که برخلاف نظرات دیگران می توان اقتصاد یک کشور را بدون وجود ربا اداره کرد و روز به روز به سمت تکامل بیشتر پیش رفت و از ظلم و بی عدالتی به دور بود. پس مسأله این است که در اقتصاد اسلامی چه تعریفی از پول شده است و ماهیت آن را چه چیزی می دانند و این تعریف با تعاریف پول از منظر اقتصاد سرمایه داری چه تفاوت هایی دارد. برخی پول را با توجه به وظایف تعریف می کنند، برخی آن را بر مبنای مصادیقش تعریف می کنند و برخی دیگر با معیار مقبولیت عامه آن برای وسیله مبادله شدن تعریف می کنند و تعاریف دیگری که در این زمینه وجود دارد. در این میان تعریفی ارجحیت دارد که مانع و جامع باشد و با اصول و مبانی اسلام سازگار باشد.

مباحث دیگری که درباره پول مطرح است و نیاز به بررسی دارد شامل: مالیت داشتن اسکناس های موجود و مثلی یا قیمی بودن آن ها، مجاز یا غیرمجاز بودن سود و بهره ای که به پول تعلق می گیرد و همچنین بحث خنثی بودن پول است. بعضی از اندیشمندان به مالیت این اسکناس ها قائل هستند و برخی دیگر آن را پشتوانه، حواله و یا اعتبار می دانند. در مورد مثلی و قیمی بودن هم نظرات متفاوتی وجود دارد ولی اکثریت قائل به مثلیت هستند. موضوع کارکردهای پول هم در این زمینه حائز اهمیت می باشد؛ برخی به خنثی بودن پول معتقد هستند و برخی دیگر نظر مخالف یا حد وسطی دارند.

از مسائل دیگر در زمینه پول، دریافت مازاد بر پول در معاملات یا همان ربا می باشد. اسلام فعالیت های غیر مولد و درآمدهای ناشی از آن را به رسمیت نمی شناسد. سرمایه باید به تولید تخصیص یافته و درآمد نیز باید از پدید آمدن ارزش افزوده واقعی ناشی باشد. در دین مبین اسلام کسب سرمایه، اسراف و اتلاف آن، عقاب دارد. حرمت ربا نیز بر این امر دلالت دارد. حرمت ربا از مؤثرترین شاخصه های اقتصادی است که فطرت های پاک و ادیان الهی بر آن تأکید دارند. بررسی دقیق ادله حرمت ربا دلالت دارد بر اینکه هر فعالیتی که آثار سوء ربا را داشته باشد حرام است. در نقطه مقابل هر سرمایه گذاری مفید و مولد، عمل صالح شمرده می شود و بازدهی آن بدون اشکال می باشد. حکمت آشکار تحریم ربا این است که مشارکت منصفانه ای بین دارایی و کار تحقق یابد و هر یک از دو طرف با شجاعت متحمل خطر شود و مسئولیت را بپذیرد و این عین عدالت اسلامی است. اسلام نه علیه سرمایه از کار طرفداری می کند و نه علیه کار از سرمایه جانبداری می کند و این که از هیچ گروهی علیه گروه دیگر جانبداری نمی کند، نشان دهنده عدالت اسلامی است.

با توجه به اینکه در اسلام ربا جنگ با خداوند اعلام شده است و از بزرگترین گناهان شمرده شده است، بنابراین ضرورت دارد که پس از پرداختن به مفهوم پول، مفهوم ربا و مسائل مربوط به آن نیز از منظر اقتصاد اسلامی تحلیل شود و مصادیق آن در جامعه امروزی بررسی شود و دلایل حرمت آن و همچنین حیل های آن بیان شود.

اکثر اقتصاددانان سرمایه داری که ربا را مجاز دانسته و اساس اقتصاد کشورهايشان می دانند و آنرا عامل پیشرفتشان محسوب می کنند، دچار مشکل و بحران شده اند و به دنبال راه چاره هستند، در حالی که کارشان از اساس دچار اشکال است.

مسأله اصلی در این تحقیق، تحلیل مفهوم پول و ربا در اقتصاد اسلامی است. برای وصول به این هدف، ابتدا به این موضوع در اقتصاد متعارف پرداخته شده و سپس گستره نظریات فقهی در این رابطه بررسی می شود و در مورد وجود داشتن بهره یا عدم وجود آن و اینکه آیا مفاهیم بهره و ربا با هم یکی هستند یا خیر، بحث می گردد، همچنین مشروعیت پول متعارف و مثلی و قیمی بودن اسکناس های موجود را از منظر اندیشمندان بررسی کرده. در پایان هم یک تحلیل تطبیقی بین آراء اندیشمندان اسلامی ارائه می شود و در نهایت نظریه ای که با مبانی اسلامی سازگار باشد به عنوان نظریه منتخب ارائه می شود.

در بحث از سؤالات تحقیق باید به این نکته اشاره کرد که تحقیق اکتشافی است و برای آن فرضیه ای ارائه نمی گردد، به همین خاطر سؤالاتی در این زمینه وجود دارد که این ها هم راستا با اهداف این تحقیق می باشد و در ادامه به آن ها اشاره می گردد:

- 1) از نظر اندیشمندان اسلامی پول و ربا چه مفهومی دارند؟
- 2) در رابطه با مفهوم و ماهیت پول و ربا چه نظریاتی وجود دارد؟ و دیدگاه منتخب از منظر اقتصاد اسلامی چیست؟
- 3) مرز دانش در بحث از مفهوم پول و ربا در اقتصاد اسلامی چیست؟

3-1. اهمیت مسأله

پول یکی از مسائل مهم در اقتصاد به شمار می رود و بررسی آن به لحاظ ماهیتی که دارد، حائز اهمیت است. تمام معاملات در انواع بازارها، انواع فعالیت های تولیدی و تجاری، در صادرات و واردات و هرآنچه که نوع بشر به هدف دستیابی به آسایش و رفاه بیشتر انجام می دهد پول جایگاه مهمی دارد. بنابراین پرداختن به مفهوم پول و انواعی که برای آن ذکر می کنند بویژه در اقتصاد اسلامی که بر پایه مبانی شرعی و اسلامی استوار است اهمیت بسزایی می یابد. اسلام استفاده از پول را به طرق شرعی مجاز می داند و تاکید دارد که برای دستیابی به سود بیشتر و پیشرفت، مجاز به استفاده نادرست از آن نیستند. بنابراین به دلایل متعددی ربا در اسلام حرام شمرده شده و از آن تعبیر به جنگ با خداوند شده است.

علاوه بر قرآن، همان طور که در روایات هم آمده ربا باعث دور شدن از توسعه و رشد می شود و از آن به شدت نهی شده است. هم چنین مفاصد اقتصادی و اثرات منفی از جمله بیکاری و تورم به خاطر ربا متوجه جوامع می شود، اسلام با تحریم ربا سعی در حذف بی عدالتی ها دارد. ربا انسان دوستی را از بین می برد و به جای آن کینه و دشمنی به وجود می آورد و افراد فقیر را روز به روز فقیرتر و افراد غنی را روز به روز غنی تر می کند، لذا ضرورت دارد افراد مسلمان از آن دوری کنند. لازم است برای آگاهی بیشتر مردم، انواع حیل ربا نیز بررسی شود.

بنابراین، به منظور توسعه و اجرای هرچه بهتر عملیات بانکداری بدون ربا، حذف بی عدالتی ها، عدم ظلم به قرض گیرندگان از سوی قرض دهندگان، کاهش فاصله طبقاتی دسته های فقیر و غنی، بررسی تحلیل مفهوم پول و ربا در اقتصاد اسلامی ضرورت می یابد.

1-4. اهداف تحقیق

هدف نهایی این تحقیق تحلیل مفهوم پول و ربا در اقتصاد اسلامی و مطالعه تطبیقی آراء اندیشمندان اسلامی می باشد. همچنین سعی می شود که در پایان نظرات مختلف را بررسی کرده و به یک تعریف منتخبی از پول از منظر اسلام رسیده و دیگر نظرات را تحلیل کرده. در این راستا اهدافی پیش روی ماست که در ادامه به صورت موردی به سه مورد از آن ها اشاره می شود:

1. تبیین و احصاء مفهوم پول و ربا در نظریات اندیشمندان اسلامی
2. تحلیل تطبیقی نظریات مربوط به مفهوم و ماهیت پول و ربا و ارائه دیدگاه منتخب
3. تبیین مرز دانش در بحث از مفهوم پول و ربا در اقتصاد اسلامی

1-5. روش تحقیق

برای انجام هر کار علمی نیازمند به کارگیری روش مناسب با همان رشته و موضوع می باشد. چرا که از این طریق می توان راه را درست پیمود و به نتیجه مطلوب رسید. روش مناسب و استفاده شده در این تحقیق؛ روش توصیفی-تحلیلی، تحلیل محتوا و مطالعه تطبیقی می باشد. کاری که در این تحقیق انجام می شود بدین صورت است که مدارک و منابع علمی و پژوهشی مرتبط با موضوع تحقیق مطالعه می شود و محتوای آنها استخراج می شود و سپس دسته بندی کرده و یک تحلیل مقایسه ای میان نظریات مختلف دانشمندان انجام می شود و نظریه منتخب بیان می شود، در آخر نتایج را جمع بندی و بیان کرده و گزارش نهایی داده می شود.

با استفاده از روش توصیفی به بررسی وضع موجود در رابطه با پول، بهره و ربا پرداخته و به توصیف هماهنگ پدیده ها و ماهیت آن ها پرداخته و در صورت لزوم ارتباط بین آن ها بررسی می گردد. در این روش دخالتی در وضعیت موجود و تعاریف و نقش آن ها نداشته، بلکه فقط آنچه را که وجود دارد مورد مطالعه قرار داده و به توصیف و تشریح آن ها پرداخته می شود. از روش توصیفی تحلیل محتوا به این صورت استفاده می گردد که: اطلاعات موجود را دسته بندی کرده و به تحلیل آن ها پرداخته و به نتیجه مطلوب رسیده. در این باره لازم است که به مطالعات و نتایج به دست آمده توسط پیشینیان سر زده و از آن منابع در رابطه با موضوع تحقیق اطلاعات جمع آوری کرده، تا بتوان به تحلیل درستی در این رابطه دست پیدا کرد. روش تحلیل محتوا انواع مختلفی دارد و یک تحقیق می تواند همزمان از چند روش آن استفاده کند. با استفاده از روش مطالعه تطبیقی به شناسایی وجوه اختلاف و اشتراک اندیشمندان در رابطه با موضوعات کلیدی این تحقیق پرداخته و سپس علل این اختلاف نظرها را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده که چرا این اختلاف ها وجود دارد و به عبارت دیگر مبنای فقهی و ذهنی این اختلاف ها چیست؟ در واقع به مقایسه بین آراء و نظرات اندیشمندان اسلامی در رابطه با پول، ماهیت آن و مثلی و قیمی بودن اش، بهره، مشروعیت داشتن آن و بحث تطابق آن با ربا و در بحث ربا هم استثنائات آن و همچنین حیل های موجود پرداخته و در پایان به نتیجه گیری و تبیین مواضع اختلاف و تشابه پرداخته می شود، که این بخش مهم ترین قسمت تحقیق به شمار می رود و حاصل این کار محسوب می شود.

ابزار ما در این تحقیق مراجعه به متون و اسناد علمی و مطالعه آنها است که این متون و اسناد شامل: مقالات علمی و پژوهشی موجود در مجلات معتبر علمی، رساله های دکتری و پایان نامه های موجود مربوط به موضوع، کتب